

Guido Hectors, *Een historisch-demografische studie van een Kempense plattelandsgemeenschap: Kalmthout op het einde van het ancien régime (1678-1828)* (Historische Uitgaven Pro Civitate, reeks in 8°; Brussel: Gemeentekrediet van België, 1979, 282 blz., BF 500,-).

Sinds de Franse demograaf Louis Henry de methode van de gezinsreconstructie uitdacht¹ hebben al heel wat onderzoekers zich eraan gewaagd, hoewel ze wisten dat er een investering van heidens veel tijd, energie en geduld voor nodig is. In 1979 werd een overzicht samengesteld van hun publikaties: het waren er 103². Een van de in dat overzicht genoemde Belgische auteurs heeft nu zijn oorspronkelijk werkstuk gepubliceerd: zijn licentiaatsverhandeling. Hij is niet de enige aan de Rijksuniversiteit van Gent die als onderwerp voor zijn doctoraalscriptie een gezinsreconstructie koos, wel is hij voor zover ik weet de eerste die tot publikatie ervan overging.

In allerlei opzichten past het boek in de traditie die zo langzamerhand is ontstaan. De bronnen (hier: volkstellingen, fiscale lijsten en kerkelijke registers van dopen, trouwen en begraven) en de verzamelde gegevens worden zeer nauwkeurig op hun kwaliteiten getoetst. De resultaten worden voortdurend vergeleken met de uitkomsten van ander onderzoek, hetgeen wordt vergemakkelijkt doordat werkwijze en probleemstelling als het ware gestandaardiseerd zijn. Dat is een van de redenen waarom de literatuurlijst ruim tien bladzijden groot is.

Een gezinsreconstructie is een micro-demografisch onderzoek naar het reilen en zeilen van een kleine populatie. Wie eraan begint weet, dat er weinig kans is op spectaculaire resultaten. Voorlopig kan het onderzoek niet verder komen dan het aan alle kanten bekijken van talloze details. Er zal nog heel wat moeten gebeuren voordat we achter de structuren zijn en we de landkaart van de bevolking geheel kunnen invullen. Dat doet aan de betekenis van het onderzoek niets af. Naar mijn mening is Hectors te bescheiden als hij stelt 'Dank zij de gezinsreconstructie ... wordt de werkelijkheid dus wellicht benaderd' (137). Hoe zouden we ooit meer te weten kunnen komen over de werkelijkheid van het leven van toen? Algemene trends die uit ander materiaal zijn af te leiden kunnen zeer ver worden ontleed en waar zich fluctuaties voordoen kan naar oorzaken op demografisch gebied worden gespeurd. Zo neemt Hectors waar, dat de bevolking van Kalmthout in de tweede helft van de achttiende eeuw ging groeien. Hoewel in de begraafregisters geen leeftijd van de overledene placht te worden vermeld is dat gegeven door de gezinsreconstructie voor zeer veel personen terug te vinden. Daardoor kan de gemiddelde leeftijd bij overlijden worden berekend terwijl kan worden nagegaan, of de bevolkingsgroei niet aan een daling van de kindersterfte te danken was. Schommelingen in het aantal kinderen dat gehuwde vrouwen baarden kunnen in verband worden gebracht met de huwelijksleeftijd. Zo kunnen er talloze vragen aan de orde komen: hoe was de levensverwachting op een bepaalde leeftijd, kwamen er veel buiten- of voorechtelijke concepties voor, werd effectieve geboortenbeperking toegepast, hoe was de gezinsomvang? Het zijn puur demografische gegevens, die echter tegen de geografische, politieke en sociaal-economische achtergrond worden beschouwd.

1. Vgl. M. Fleury en L. Henry, *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (Parijs, 1965).

2. Het door drs. A. Schuurman samengestelde 'Overzicht van tot nu toe verschenen publikaties met gezinsreconstructies', bijlage 1 bij A.M. van der Woude, 'De historische demografie in de ontwikkeling van de geschiedwetenschap', in: P.A.M. Geurts, F.A.M. Messing, *Theoretische en methodologische aspecten van de economische en sociale geschiedenis*, I (Den Haag, 1979) 194-199.

Die achtergrond bepaalde immers voor een deel het demografisch gebeuren, werd er anderszids voor een deel door bepaald. Hectors heeft met zijn boek een waardevolle bijdrage aan onze kennis terzake geleverd.

Mijn kritiek heeft voornamelijk betrekking op formele aspecten. Het zal niemand verbazen dat historisch-demografische detailstudies over het algemeen gortdroog en alleen voor ingewijden verteerbaar zijn. Het krioelt er van de grafieken en Hectors heeft zelfs in de noten onderaan de bladzijden nog tabellen ondergebracht. Ingewikkelde berekeningen stelt hij nauwelijks aan de orde, maar omdat hij niet telkens vertelt waarom hij het materiaal aan een bepaalde bewerking heeft onderworpen zal niet iedereen zijn betoog met evenveel gemak kunnen volgen. Dat wordt mede bepaald doordat het boek is geschreven in, laat ik het maar Belgisch-Nederlands noemen. Dat vraagt zeer alert lezen, ook van degene die meer weet van het taaleigen van onze Zuiderburen dan het 'allee manneke'. Het gaat me nu niet om wat onwennige woorden zoals 'omzeggens', 'gebeurlijke' of 'ingeweken bruidegoms', maar om zinnen die niet à vue te doorschouwen zijn omdat er termen in voorkomen die bij ons een andere betekenis hebben. Weerhouden bijvoorbeeld, dat ongeveer gelijk is aan ons vasthouden. Dat Hectors spreekt van malthusiaans waar hij neo-malthusiaans bedoelt lijkt mij niet aan taalgeografie toe te schrijven.

Het basismateriaal is niet opgenomen. Daardoor is het onmogelijk de auteur na te rekenen en mogelijke methodische varianten toe te passen. Hectors verwijst in zijn noten wel naar dat materiaal en voegt dan '(onuitgegeven)' toe. Hij belooft de gewenste informatie aan geïnteresseerde lezers toe te zenden, maar dat kan op den duur toch wel lastig worden.

Het is te betreuren dat Hectors niet veel meer heeft onderzocht, bijvoorbeeld en met name over de economische en sociale krachten die van buitenaf invloed hadden op de Kalmthoutenaren. 'Een fundamentele verklaring van de verbeterde situatie ten aanzien van de mortaliteit moeten we evenwel verschuldigd blijven' (263) verzucht hij. Maar wie zal het wagen hem dit echt euvel te duiden? Om de gezinsreconstructie te kunnen uitvoeren voor de ongeveer 1000 inwoners van Kalmthout moest Hectors zo'n 11.000 fiches invullen. Hij heeft bovendien nog heel wat ander materiaal bestudeerd.

In het streng rooms:katholieke Kalmthout gingen velen zich aan prenuptiale concepties te buiten. De 'volksmens' was toen blijkbaar niet zo kuis als men geneigd is te denken, aldus Hectors (209). Toch lag de gemiddelde leeftijd bij het eerste huwelijk hoog: 28 à 29 jaar bij mannen, 25 à 26 jaar bij vrouwen.

Men stelde het huwelijk niet alleen op grond van materiële overwegingen uit. Dan zouden welvarenden jonger trouwen en dat lijkt voor Kalmthout niet het geval te zijn. Tot de mogelijke verklaringen van die betrekkelijke homogeniteit rekent Hectors de mogelijkheid dat men toen pas laat als volwassen werd beschouwd. Het lijkt mij niet onmogelijk dat daarbij materiële factoren een rol hebben gespeeld. Bijvoorbeeld: men werd pas als volwassen beschouwd als men was gehuwd of als men dat desgewenst kon zijn op grond van bij de stand behorende welvaartsriteria.

Er was in de plattelandsgemeente Kalmthout een fors overschot aan volwassen mannen, waarschijnlijk omdat er in die onvruchtbare streek weinig werk voor vrouwen te vinden was. Een gevolg was, dat weduwen in het algemeen snel hertrouwden; vooral wanneer zij nog jong waren werd het nieuwe huwelijk vaak al in de elfde of twaalfde maand na het overlijden van de echtgenoot gesloten. Het is bij zo'n mannenoverschot merkwaardig, dat de huwelijksleeftijd van de vrouwen niet veel lager was. Hetgeen eens te meer bewijst, dat we wel allerlei kunnen waarnemen, berekenen zelfs, maar dat veel van de krachten die tot de individuele beslissingen hebben geleid nog verborgen blijven.

P.D. 't Hart

Jozef Schoenaerts, *Kerk en gelovigen in de dekenij Waas tijdens de XVIIIe eeuw. Bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Gent* (Leuven: Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, 1979, 176 blz.).

Deze publikatie is een bewerking van de licentieverhandeling van de auteur en past volledig in het uitgavenbeleid van het Centrum voor Landelijke Geschiedenis. De titel geeft duidelijk de behandelde materie aan, maar zegt uiteraard niets over de grondigheid, waarmee dit is gebeurd. Het geheel poogt een verzoening te zijn van regionale geschiedschrijving met meer algemene kerkhistorische themata. Deze publikatie is een onderdeel van de grotere opzet, waarnaar promotor prof. dr. M. Cloet streeft, namelijk een onderzoek over de concrete invloed van een actie door de katholieke hervorming in de Zuidelijke Nederlanden in de nieuwe tijd.

In zijn voorwoord verwijst de auteur naar G. le Bras, wiens methodologisch voorbeeld M. Cloet en zijn studenten volgen, en verantwoordt hij terzelfder tijd zijn onderwerpskeuze. Hij besluit met een weergave van de driedelige opbouw van het boek: situering van de dekenij Waas en bronnenkritiek, de geestelijkheid en het volk. In de inleiding wordt de demografische en sociaal-economische situatie van de dekenij geschetst. Verder wordt de weerslag van de militaire gebeurtenissen op de streek aangegeven. Bij deze poging om het gewone volk te situeren geeft hij enkele passende opmerkingen om de band naar de religieuze wereld reeds hier te leggen. Door het gebrek aan recente studies blijft dit onderdeel vrij zwak. De bibliografie is correct en volledig. In het eerste hoofdstuk bespreekt Schoenaerts kritisch de voornaamste bronnen, die hij geraadpleegd heeft. Naast een typering van een aantal kerkelijke, archivalische bronnen spreekt hij er een waardeoordeel over uit ten aanzien van zijn onderzoek. Meteen verantwoordt hij een aantal later aangegeven leemtes. Dit hoofdstuk is vooral belangrijk omdat het de geografische beperktheid van het onderwerp overstijgt en algemene informatie bevat over achttiende-eeuwse kerkelijke bronnen. Het is een zeer goede methodologische inleiding. Het tweede hoofdstuk handelt over de geestelijkheid en haar medewerkers in de dekenij. Het deel over de dekens zelf is nuttig door de korte biografie van elk van hen. Het deel over de pastoors bevat zowel een kwantitatieve als kwalitatieve benadering van deze groep. De auteur slaagt er goed in om uit het eerder anecdotisch gerichte bronnenmateriaal de essentie naar voren te halen en het tegelijk de nodige kleur te geven. Hetzelfde kan herhaald worden voor de delen over de onderpastoors en de kosters. In het derde hoofdstuk wordt de bevolking in godsdienstig opzicht bestudeerd. In dit deel bewijst de auteur zijn kritische zin door eerlijk de graad van katholiciteit te willen bepalen. Hij doet dit niet volgens een moderne, sociologische methode - wat overigens bij deze bronnen niet kan - maar door zijn beschrijvende werkwijze zo goed mogelijk te staven. Waar het kan, geeft hij betrouwbaar cijfermateriaal. Achtereenvolgens bespreekt hij het algemeen godsdienstig leven (bijvoorbeeld de houding ten aanzien van de sacramenten), de religieuze opvoeding (bijvoorbeeld het schoolwezen) en het zedelijk leven (bijvoorbeeld huwelijkstrouw). Hij aanvaardt en betreurt hierbij de beperktheid van de bronnen. Slechts sporadisch maakt hij de vergelijking met gegevens over andere dekenijen. Het gebrek aan voldoende soortgelijke studies verhindert hem om zijn bevindingen meer reliëf te geven. In zijn algemeen besluit komt de auteur tot een geslaagde synthese van de antwoorden op zijn beginvragen. Zeer voorzichtig stelt hij dat 'het duidelijk is dat de gangbare opvattingen over het achttiende eeuwse religieuze leven enigszins gerelativeerd, zelfs gecorrigeerd moeten worden. De toenmalige geloofspraktijk kan immers niet zonder meer als duf, verstard of dor worden gekarakteriseerd' (139). In bijlagen volgen dan de volledige lijsten van alle achttiende-eeuwse pastoors en onderpastoors per parochie met enkele es-